

Pedagoginių veiksnių įtaka vyresniųjų paauglių dvasiniam tapsmui

Elvyda Martišauskienė

Docentė socialinių mokslų (edukologija) habilituota daktarė
Vilniaus pedagoginio universiteto Edukologijos katedra
Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius
Tel. 279 00 42

Straipsnyje pateikiami vyresniųjų paauglių dvasinių vertybių internalizacijos tyrimo rezultatai. Atskleidžiamas dvasinių vertybių ir tiesioginių, įkūnijančių tiesioginį santykį su pedagogais, ir netiesioginių, išreiškiančių sąlytį su mokymusi bei kitais pedagoginiais veiksniais, ryšys, ir ryškinamos galimos pedagoginio poveikio tendencijos.

Įvadas

Postmodernaus pasaulio žingsniai gilina realybės kaitos įprasminimą, padeda giliau susivokti ekonominių, politinių reiškinių įvairovėje. Sykių į realybės kaleidoskopą patenka ir žmogiškosios egzistencijos pamatai – vertybės. Iš pradžių šis procesas skleidžiasi naujesniu, įvairesniu žvilgsniu į kai kuriuos reiškinius, tarsi nejučiomis išjudindamas gilumines šaknis – amžinąsias vertybes, kurių dėka grindžiami šeimos santykiai, įprasminama visa būtis, susiejant žemiškąjį ir antgamtinį pasaulį. Reliatyvus požiūris į vertybes tarsi palieka žmogų tik dabarties situacijoje, kurioje materialūs poreikiai ir juos tenkinantys objektai turi akivaizdų prioritetą. Dėl to keičiasi žmonių santykiai mikro- ir makroaplinkoje. Nelengva ir suaugusiems žmonėms rasti atspirties taškus globaliems iššūkiams. Dar sudėtingiau susiorientuoti paaugliams, ieškantiems savo identiteto. Jų spontaniška raiška, gausėjan-

tys delinkventiniai poelgiai bene akivaizdžiau- siai atspindi tikrąjį visuomenės veidą. Todėl dvasingumo ugdymas vis dažniau tampa pedagogų rūpesčiu.

Pažymėtina, kad visuose kontinentuose daugiau ar mažiau pritariama tokio ugdymo reikalingumui. Problemų kyla visų pirma dėl neapibrėžtos dvasingumo sampratos, ypač jo turinio (A. Rodger, A. Neiman,), genezės (J. Lewis, I. Yob), ugdymo (si) galimybių (M. Taylor, K. Caple, I. Nomuro, J. Chapa ir R. Diessner) ir kt. interpretavimo. Daugiausia diskutuojamas religinio, moralinio, pilietinio ugdymo ryšys su dvasiniu ugdymu, prioritetinis demokratinių principų įgyvendinimas, taip pat dvasingumo ugdymo saistymas su pažinimu, emociniais išgyvenimais, transcendentiniais potyriais, vertybių ugdymu.

Lietuvos pedagogai dar tarpukariu įvairiais atžvilgiais kėlė dvasingumo ugdymo problemas: atskleisdami pilnutinio ugdymo turinį (S. Šal-

kauskis), dvasinių galių genezę ir svarbą žmogaus ugdymui (A. Maceina), pedagogo dvasinės brandos poveikį ugdymo procese (A. Šerkšnas) ir t. t. Sovietiniu laikotarpiu, pradedant aštuntuoju dešimtmečiu, labiau gilinamasi į dorovinio ugdymo klausimus (V. Aramavičiūtė, S. Dzenuškaitė, J. Žilionis, E. Martišauskienė), o atgavus nepriklausomybę ir Lietuvos mokslininkai plečia dvasinio ugdymo ribas. Ypač pažymėtinas L. Jovaišos (1993) indėlis. Autorius dar atgimimo pradžioje pateikė dvasingumo apibrėžtį ir įtraukė ją į integralią ugdymo sistemą. Svarbiausi dvasinio auklėjimo uždaviniai, mokslininko manymu, – dorovinis, estetinis, patriotinis ir pasaulėžiūrinis auklėjimas. Jis, kaip ir Maceina, itin pabrėžia dorovinio auklėjimo, grindžiamo religinėmis vertybėmis, svarbą. Apskritai visas integralinio ugdymo tonas rodo išskirtinę dvasinių galių tobulinimo reikmę, siekiant darnos su šiuo ir metapasauliu.

Konceptualiai į dvasinį ugdymą žvelgia B. Bitinas (2000). Apibrėždamas dvasingumą, autorius ryškina du aspektus – imanentinį ir siauresnį – labiau įprastą empirinėje plotmėje. Be to, gilindamasis į auklėjimo procesą, B. Bitinas auklėjimą ir asmenybės dvasinį ugdymą laiko sinonimiškais sąvokomis.

Dvasinį ugdymą, kaip vieną iš ugdymo krypčių, pristato V. Aramavičiūtė (1999). Mokslininkė dvasingumu laiko ypatingą santykį, apimančią individo ryšius su kitais žmonėmis ir pačiu savimi, o per tai ir su visu sociumu, materialine ir dvasine kultūra, gamta, Dievu. Vis dėlto išskirtinę vietą profesorė teikia doroviniam auklėjimui, bet svarbiais mano esant ir kitus auklėjimo atžvilgius (estetinį, tautinį, religinį ir t. t.). Teorinius dvasinio ugdymo pamatus ji grindžia vyresniųjų moksleivių dvasinio tapsmo tyrimais.

Stiprėjant dvasinei krizei, gilėjant moksliniams tyrimams, vis aktualiau atskleisti galimą pedagoginį poveikį dvasiniam ugdymui. Tad šio

tyrimo **objektas** – vyresniųjų paauglių požiūris, išgyvenimai, elgesys.

Tyrimo **dalykas** – vyresniųjų paauglių požiūris, išgyvenimų, elgesio ir pedagoginių veiksmų sąsajos.

Tyrimo **tikslas** – nustatyti pedagoginių veiksmų sąlytį su vyresniųjų paauglių dvasinių vertybių internalizacija.

Uždaviniai:

1. Atskleisti vyresniųjų paauglių dvasinių vertybių internalizacijos ypatumus.

2. Išryškinti dvasinių vertybių internalizacijos sąsajas su pedagoginiais veiksniais.

Hipotezė. Pedagoginiai veiksniai turi esminę įtaką vyresniųjų paauglių dvasiniam tapsmui.

Tyrimo metodika ir organizavimas. Tyrime taikyta: *nebaigtų sakinių metodas*, kurio dėka buvo atskleistas paauglių požiūris į mokytojus ir mokslą; *vertybių aprašai*, padėję nustatyti dvasinių vertybių internalizaciją kognityviu ir elgesio lygmenimis; *projekciniai* metodai; modifikuotas *B. Dodonovo emocinių išgyvenimų ir Fillipso mokyklinio nerimo testai*; *uždaros anketos*, skirtos savijautai mokykloje bei emocinių išgyvenimų šaltiniams atskleisti; *statistiniai* (chi kvadratu kriterijus, koreliacinė analizė, vidurkių nustatymo) metodai.

Tyrimo dalyvavo 1257 įvairių tipų mokyklų VII, VIII, IX klasių moksleiviai.

Vyresniųjų paauglių dvasinių vertybių internalizacijos ypatumai

Dvasinio tapsmo išorinė raiška – autentiški santykiai su pasauliu, grindžiami transcendentinėmis *tiesos, gėrio, grožio ir šventumo* vertybėmis. Viena, jose telpa bendriausi tikrovės apibrėžtukai, nes kiekviena „savo turiniu peržengia kiekvieną giminę ir rūšį, kuriomis suvokiame ir apibrėžiame mums žinomus tikrovės objektus“ (K. Wojtyła, 1997, p. 229). Antra, pedagoginiu

požiūriu svarbu, kad visos dvasinės vertybės sudaro vientisą sistemą, kurią atskiros vertybės tik konkretina, o nėra jos komponentai (B. Bitinas, 2000; A. Maslow, 1997). Tyrimo tikslu transcendentinės vertybės konkretintos bazinėmis, o pastarosios – asmens vertybėmis. Tokiu būdu sudarytas vyresniųjų paauglių dvasingumo turinio modelis (1 lentelė).

Taikant vertybių aprašo ir projekcinius metodus nustatyta (apie tai plačiau žr. E. Martišauskienė, 2001), kad palankiausiai paaugliai vertina sąžiningumą, jautrumą, orumą ir iš dalies atsakingumą. Mažiausiai paaugliams priimtina tikėjimas Dievu, dvasinė vienybė, prasmės ieškojimas, jautrumas grožiui. Tad galima teigti, kad *kognityviuoju* lygiu vyresnieji paaugliai labiausiai linkę pripažinti *dorovines* (įkūnijančias gėrį) vertybes, ypač tas, kurios išreiškia labiau vidinį paties asmens santykį. Kai šis santykis plečiasi, mažėja paauglių, laikančių atsakomybę, altruizmą, solidarumą labai svarbiomis dva-

singo žmogaus savybėmis. Tai leidžia manyti apie šių savybių veiksmingumą paauglių gyvenime. Pažymėtina, kad tikėjimas, kaip aukščiausia dvasingumo gija, patenka į paskutinę vietą (tik 21 nuošimtis paauglių jam skiria labai aukštą pripažinimą, jis išlieka stabilus, taikant įvairias metodikas. Tuo tarpu *sąžiningumą, orumą, jautrumą* taip vertina apie 65 nuošimčiai tirtųjų). Požiūris į *tiesą ir grožį* turi nedidelį statusą bei išmintingumo prioritetą.

Centrinis (*emocinis – vertinamasis*) dvasinių vertybių internalizacijos lygmuo tirtas modifikuota B. Dodonovo emocijų išgyvenimų metodika. Ji apėmė tiek altruistinius, gnostinius, estetinius, religinius, tautinius išgyvenimus, žadinamus dvasinių vertybių, tiek komunikacinius, gamtinius, praxinius, romantinius – iš dalies susietus su dvasinėmis vertybėmis, tiek (geriausiu atveju) neutralius dvasinių vertybių atžvilgiu – hedonistinius, pugnistinius, akizityvinius, glorientinius jausmus (plačiau žr. E. Martišaus-

1 lentelė. Vyresniųjų paauglių dvasingumo turinio modelis

<i>Transcendentinės vertybės</i>	<i>Bazinės vertybės</i>	<i>Asmens vertybės</i>
Tiesa	Protingumas	Intelektualumas
	Tikėjimas	Prasmės ieškojimas Dvasinė vienybė Pasitikėjimas Dievu
Gėris	Jautrumas	Nesavanaudiškas rūpinimasis Užuojauta
	Orumas	Pagarba sau ir kitiems Autentiškumas
	Solidarumas	Tolerancija Interesų derinimas
	Atsakingumas	Pareigų vykdymas Atsakymas už savo veiksmus Nenuolaidžiavimas aplaidumui
	Altruizmas	Atsidavimas darbui Aukojimasis
	Sąžiningumas	Tiesos sakymas Ištikimybė
Grožis	Jautrumas grožiui	Grožėjimasis Humoro jausmas
	Kūrybiškumas	Atvirumas naujumui Išradingumas

kienė, 2001). Tyrimo duomenys atskleidė, kad vyresniesiems paaugliams daugiausia malonumo teikia komunikaciniai (taip mano 32,3 proc.), hedonistiniai (24,2 proc.), altruistiniai (23,7 proc.) ir praktiniai (23,7 proc.) išgyvenimai, o mažiausiai – religiniai (34,1 proc.), tautiniai (26,4 proc.), gnostiniai (26,4 proc.), akizityviniai (23,6 proc.) ir pugnistiniai (19,6 proc.) jausmai. Tad matyti, kad labiausiai išreikšti tiesiogiai (altruistiniai) ar netiesiogiai (komunikaciniai, praktiniai) su *dorovinėmis* vertybėmis susiję jausmai. *Estetiniai* išgyvenimai patenka į vertinimų skalės vidurį ir pranoksta *gnostinių* išgyvenimų teikiamą malonumą. Gali būti, kad tokį pasirinkimą lėmė organiškas grožio ryšys su jausmais. *Religiniai* išgyvenimai, kaip ir požiūris į tikėjimą, taip pat vertinami žemiausiai, bet stabiliai. Tai rodo gilų religinių vertybių šaknijimąsi dalies paauglių sąmonėje.

Apie paauglių *elgesį* spręsta iš elgesio aprašo, kuris buvo sudarytas remiantis dvasingumo modeliu. Kiekybinė duomenų analizė atskleidė, kad daugiausia (40–50 proc.) paauglių dažnai savo elgesiu realizuoja dvasines vertybes. Tačiau labai dažnai (beveik visada) veik ketvirtadaliui pasiseka būti ištikimiems (24,5 proc.), su humoru žvelgti į pasaulį (23,6 proc.), o penktadaliui užjausti kitus (20,5 proc.) bei išreikšti jiems pagarbą, išlaikant savąjį orumą (19,9 proc.).

Matyti, kad paauglių elgesyje dominuoja *dorovinės* vertybės: *sąžiningumas, jautrumas, orumas*. Tačiau jų, kaip ir jautrumo grožiui, labiau realizuojamas tik vienas empirinis rodiklis. Tai rodo dar siaurą vertybių praktinį pasireiškimą. *Grožio* dimensijai labai aukštu lygiu atstovauja humoro jausmas, kuris, regis, turi ypatingą asmeninį patrauklumą. Tik neaišku, kokį turinį į jį deda paaugliai, juolab kad požiūris į jį, kaip vertybę, daug žemesnis. Daug mažiau grožimasi turinio, formų, spalvų ar garsų darna bei harmonija. Išmintingumas (*tiesos* dimensija) prasčia

vertinamas nei grožis, tačiau prasmės ieškojimas paaugliams svarbesnis nei intelektualumas. Rečiausiai įkūnijamas *altruizmas*, ne ką geriau ir *tikėjimas*. Vadinasi, kol kas paaugliams mažiausiai sekasi įkūnyti tas vertybes, kurios išreiškia giliausią santykį su kitais žmonėmis ir Dievu, iš dalies ir su menu, gamta.

Tad galima teigti, kad dvasinių vertybių internalizacija visais lygiais rodo panašias tendencijas. Tik *grožis* stipriau reiškiasi išgyvenimų ir elgesio lygmenimis, o *tiesa* – kognityviuoju. Elgesio lygmeniu siaurėja dorovinių vertybių diapazonas, bet išlieka svarbios tos pačios vertybės (*sąžiningumas, jautrumas, orumas*). *Šventumas* mažiausiai internalizuojamas, nors, žvelgiant į savo poelgius, jis vertinamas palankiau nei altruizmas.

Toliau aiškinamasi tokio dvasinių vertybių internalizacijos lygio ir pedagoginių veiksnių sąveika.

Pedagogo humanistinė kompetencija

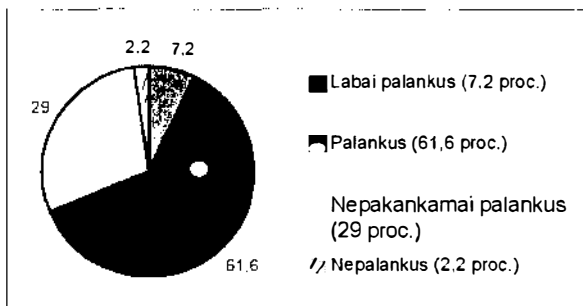
Kaip rodo mokslinės literatūros analizė ir empirinė patirtis, iš pedagoginių veiksnių išskirtina pedagogo asmenybė. Tokį mokytojo vaidmens reikšmingumą ir unikalumą lemia jo veiklos paskirtis ir specifika. Kita vertus, kiekviena epocha kelia pedagogui vis kitus uždavinius, kurie daugiausiai priklauso nuo dominuojančios žmogaus esmės ir jo tapsmo sampratos, savo ruožtu determinuojančios pedagogo veiklos vertybinio ir dalykinio aspekto prioritetinį pripažinimą. Tuomet arba iškeliama mokytojo įtaka dvasiniam asmenybės ugdymui ir jam skiriama adekvačių vertybinių asmens santykių su pasauliu kildinimo misija, arba jo darbas apribojamas dėstomo dalyko rėmais, orientuojančiais į atitinkamą žinių, mokėjimų ir įgūdžių lygmenį.

Postmodernizmo idėjų plėtrai reikia šių laikų pedagogų aukštos dalykinės ir humanistinės kompetencijos. Iškilusi būtinybė mokyti ugdy-

tinus suvokti šiuolaikinio pasaulio kaitos dėsningumus, išsiugdyti kritinio mąstymo ir savarankiško apsisprendimo ir vertybių pasirinkimo gebėjimus verčia pedagogus keisti savo santykius su moksleiviais, labiau grįsti juos humanizmo ir partnerystės idėjomis. Natūralu, kad šie klausimai, vienaip ar kitaip susiję su mokytojų bendravimo kultūros kaita, vis dažniau tampa mokslinių diskusijų ir tyrimų objektu ir Lietuvoje (K. Pukelis, V. Lepėškieinė, R. Malinauskas, T. Tamošiūnas, R. Stančikaitė, D. Aukštikalnytė). Tyrinėjami ir mokinių santykiai su mokytojais (M. Barkauskaitė, R. Bakutytė, A. Grabauskienė, A. Sprindžiūnas, A. Šventickas, A. Lakis ir kt.).

Suprantama, norint išsiaiškinti pedagogo sąlytį su paauglių dvasiniu tapsmu, visų pirma reikia nustatyti paauglių požiūrį į mokytojus. Šiuo tikslu taikytas nebaigtų sakinių metodas. Vertinimo kriterijumi laikyta požiūrių, grindžiamų humaniškumu, palankumas (pozityvumas). Išskirta keturi lygiai: *labai palankus* – pedagogai laikomi humaniškais bendravimo partneriais, iškeliamas jų asmenybės jautrumas, atsakingumas, pagarba ir t. t. Taip pat labai teigiamai vertinami pedagogų atliekami vaidmenys (einamos pareigos, vykdomi darbai), tikima, kad ateityje dar geriau pasiseks juos atlikti. *Palankus* – daug dėmesio kreipiama į dalykinę kompetenciją (gerą dalyko išmanymą ir pateikimą, gebėjimą sudominti dėstomu dalyku, pastangas išmokyti, objektyvų rezultatų vertinimą ir pan.), bet kartu fiksuojama pedagogo humanistinė kompetencija (pedagogo gebėjimas palaikyti humaniškus santykius, suprasti ir gerbti mokinius, juos paskatinti, pasitikėti ir pan.). Be to, ne taip teigiamai vertinami pedagogų atliekami vaidmenys, nedideli lūkesčiai. *Nepakankamai palankus* – vyrauja indiferentiškas arba neapibrėžtas požiūris į pedagogą, keliamos dalies pedagogų neigiamos savybės, ryškėja konformistiniai lūkesčiai. *Nepalankus* – ne tik kon-

statuojamos neigiamos pedagogo asmenybės savybės, reiškiamas nepasitenkinimas pedagogo veikla, bet ir jaučiamas atviras priešiškus, neapykanta, nuoskauda ir pan. (1 pav.).

1 pav. Paauglių požiūrio į mokytojus skirstinys

Matyti, kad daugiausia paauglių palankiai vertina mokytojus, kurie gerai ir įdomiai aiškina, moka kontroliuoti klasę, yra tikri profesionalai, reiklūs, griežti. Tačiau nekalbama apie asmeninę santykį su jais, o tik kai kurie išsitaria, kad norėtų būti geresni už savo mokytojus. Vis dėlto vos ne trečdalis (29 proc.) paauglių požiūrių skalė labai įvairi. Pabrėžiami nehumaniški mokytojų poelgiai, o ypač neteisingumas, kai vertinama ne pagal žinių lygį, o pagal vaiko, kaip asmens, ypatybes (žalingus įpročius ir kt.). Tuo tarpu palankiai žiūrima į doroviškai indiferentiškus ar konformistinius sprendimus. Tada pedagogo matu tampa linksnumas, modernumas, išorinis grožis, nuolaidžiavimas, gerų pažymių rašymas, namų darbų neskyrimas ir t. t. Būtent pastarasis atžvilgis saistomas su paauglių ateities vizija. Mažai (2,2 proc.) paauglių reiškia perdėm nepalankų, negatyvų požiūrį ir į pedagogus kaip į asmenis (nervingi, nenuoširdūs, konfliktiški, sadistai ir pan.) ir mokytojus (rašo prastus pažymius, blogai moko, senamadiškos išvaizdos). Pažymėtina, kad mokinių asmeninė vizija („jei aš būčiau mokytojas, tai...“) taip pat saistoma su prievarta, jėga (duočiau daugiau namų darbų; muščiau vaikų; įvesčiau tvarką ir pan.). Tačiau nedidelės grupės (7,2 proc.) mokinių

požiūris į mokytoją priešingas: labai palankus visais atžvilgiais, o ypač iškeliamas jų humaniškumas. Palankiai jie vertinami ir dalykiniu aspektu, bet vis dėlto labiau pabrėžiami nuoširdūs asmeniniai tarpusavio santykiai.

Be abejo, požiūris į mokytojus išreiškia paauglių santykius su jais, o per tai – ir atitinkamą dvasingumo lygį. Nustatyta požiūrių į mokytojus statistiškai reikšmingi chi kvadratu skirtumai su įvairiais išorės ir vidaus veiksniais, galinčiais turėti poveikį dvasiniam tapsmui.

Psichofizinėje plotmėje rasta gana ryškūs požiūrių į mokytojus skirtumai pagal lytį ($\chi^2 = 96,0416$ p < 0,000) ir pažangumą ($\chi^2 = 56,636$ p < 0,000). Pasirodo, kad palankiai į pedagogus žvelgia 53,2 proc. berniukų ir 69 proc. mergaičių, o labai palankiai – 3,2 proc. berniukų ir 10,8 proc. mergaičių. Artimas požiūris į mokytojus būdingas ir geriau besimokantiems paaugliams: labai palankiai nusiteikę

savo mokytojų atžvilgiu 12,3 proc. labai gerai bemokančių, 7,1 proc. – gerai ir 2,3 proc. patenkinamai, o palankiai – atitinkamai 69,4 proc., 63,7 proc. ir 43,0 proc. tiriamųjų. Kartu išsiaiškinta, kad minėtų moksleivių požiūris į mokytojus dar mažiau priklauso nuo išsilavinimo, mokyklos profilio ir šeimos struktūros. Septintokų, aštuntokų ir devintokų duomenys reikšmingai nesisikiria. Pažymėtina, kad požiūris į mokytojus turi labai silpnas sąsajas ir su paauglių nerimu mokykloje. Jos statistiškai reikšmingos tik su socialiniu stresu ($\chi^2 = 18,585$, p < 0,029) ir sėkmės frustracija ($\chi^2 = 18,533$, p < 0,029). Tuo tarpu savijauta mokykloje turi giliausias sąsajas su paauglių elgesiu ir visa nerimomokykloje skale.

Tačiau svarbiausia yra nustatyti požiūrio į mokytojus ir dvasinių vertybių internalizacijos sąveiką. Paauglių požiūrio į mokytojus ir kognityviojo dvasinių vertybių internalizacijos lygmens sąsajų duomenys pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė. Paauglių požiūrio į mokytojus ir dvasinių vertybių internalizacijos kognityviojo lygiu sąsajos

<i>Požiūris į dvasines vertybes</i>		<i>Požiūris į mokytojus</i>	
		χ^2	p <
Jautrumą grožiui	Grožėjimąsi	40,767	0,000
	Humoro jausmą	19,085	0,024
Kūrybiškumą	Atvirumą naujumui	–	
	Išradingumą	18,931	0,026
Išmintingumą	Intelektualumą	33,779	0,000
	Prasmės ieškojimą	36,477	0,000
Orumą	Pagarbumą	64,942	0,000
	Autentiškumą	25,806	0,002
Jautrumą	Nesavanaudišką rūpinimąsi	–	
	Užuojautą	19,208	0,023
Solidarumą	Interesų derinimą	–	
	Toleranciją	–	
Atsakingumą	Pareigų vykdymą	32,77,6	0,000
	Atsakymą už savo veiksmus	–	
	Nenuolaidžiavimą aplaidumui	–	
Altruizmą	Aukojimąsi	21,863	0,009
	Atsidavimą darbui	18,869	0,026
Sąžiningumą	Tiesos sakymą	19,616	0,020
	Ištikimybę	66,329	0,000
Tikėjimą	Pasitikėjimą Dievu	32,476	0,000
	Dvasinę vienybę	64,806	0,000

Matyti, kad paauglių *požiūris* į mokytojus itin glaudžiai siejasi (abiem empirinėmis apraiškomis) su jų *požiūriu į tikėjimą, išmintingumą, orumą, sąžiningumą, jautrumą grožiui ir altruizmą*. Toks sąlytis rodo pedagoginio poveikio reikšmingumą paauglių tikėjimo, asmenybiškumo ir išmintingumo sklaidai. Tačiau silpnėsnis užfiksuotas ryšys su *požiūriu į kūrybiškumą, jautrumą, atsakingumą, o visai jo nerasta su požiūriu į solidarumą*. Vadinasi, atvirumas naujumui, nesavanaudiškas rūpinimasis, atsakymas už savo veiksmus, interesų derinimas, tolerancija neturi ryšio su *požiūriu į pedagogus* (matyt, nuo to nepriklauso). Kita vertus, pažymėtina, kad *požiūris* į pedagogus turi ryšį su visomis dvasingumo dimensijomis. Neigiama koreliacija ($r = -103$) nustatyta tik su humoro jausmu.

Nevienareikšmiškai klostosi *požiūrio* į mokytojus sąlytis su dvasinių vertybių internalizacija *emociniu* lygmeniu. Viena vertus, nėra statistiškai reikšmingo ryšio su gnostiniais, estetiniais, religiniais jausmais. Tačiau teigiamos

sąsajos užfiksuotos su *altruistiniais* ($\chi^2 = 61,154$, $p < 0,000$), *praksiniais* ($\chi^2 = 43,066$, $p < 0,001$) ir *gamtiniais*, t. y. išgyvenimais, kai patiriamas savitai malonus ir kilnus jausmas stebint gamtą ($\chi^2 = 36,571$, $p < 0,006$). O neigiamos sąsajos su akizityviniais ($\chi^2 = 34,218$, $p < 0,012$), pugnistiniais ($\chi^2 = 49,150$, $p < 0,000$), hedonistiniais ($\chi^2 = 36,358$, $p < 0,006$) jausmais. Galima manyti, kad, perimant esmines ugdymo turinio dalis, pedagoginis poveikis stipriau nežadina pažintinių jausmų. Kita vertus, *požiūrio* į mokytojus sąlytis su paauglių džiaugsmo šaltiniais atskleidžia, kad bendravimas su mokytojais ($\chi^2 = 59,673$, $p < 0,000$), mokymasis ($\chi^2 = 47,866$, $p < 0,000$), menas ($\chi^2 = 34,117$, $p < 0,000$) siejasi su pedagogais ir, matyt, gaivina altruistinius, praksinius jausmus. Pažymėtina ir tai, kad rastas stiprus neigiamas *požiūrio* į mokytojus ir sekso ($\chi^2 = 42,129$, $p < 0,000$) bei narkotikų ($\chi^2 = 65,192$, $p < 0,000$) laikymo džiaugsmo šaltiniais ryšys. Reikšmingos *požiūrio* į mokytojus ir dvasinių vertybių internalizacijos elgesio lygmeniu sąsajos (3 lentelė).

3 lentelė. Paauglių *požiūrio* į mokytojus ir jų elgesio sąsajos

<i>Elgesys</i>		<i>Požiūris į mokytojus</i>	
		χ^2	P <
Jautrumas grožiui	Grožėjimasis	55,478	,000
	Humoro jausmas	17,672	,039
Kūrybiškumas	Atvirumas naujumui	–	
	Išradingumas	–	
Išmintingumas	Intelektualumas	–	
	Prasmės ieškojimas	–	
Orumas	Pagarbumas	30,370	,000
Jautrumas	Nesavanaudiškas rūpinimasis	33,291	,000
	Užuojauta	54,776	,000
Solidarumas	Interesų derinimas	–	
	Tolerancija	17,581	,040
Atsakingumas	Pareigų vykdymas	28,078	,001
	Atsakymas už savo veiksmus	35,967	,000
	Nenuolaidžiavimas aplaidumui	49,811	,000
Altruizmas	Aukojimasis	20,928	,013
	Atsidavimas darbui	–	
Sąžiningumas	Tiesos sakymas	34,842	,000
	Ištikimybė	19,398	,022
Tikėjimas	Pasitikėjimas Dievu	31,770	,000
	Dvasinė vienybė	17,424	,042

Duomenys atskleidžia, kad požiūrio į mokytojus didžiausios sąsajos yra su *jautrumu grožiui, užuojauta, nenuolaidžiu aplaidumui*. Apskritai, paauglių jautrumas, atsakingumas, sąžiningumas, jautrumas grožiui ir tikėjimas abiem empirinėmis apraiškomis turi statistiškai reikšmingas sąsajas su požiūriu į mokytojus. Iš to išplaukia, kad pedagoginis poveikis yra palankus įkūnyti šias dvasines vertybes. Tačiau to negalima pasakyti apie išmintingumo ir kūrybiškumo šaknijimąsi, nors tiriant konkrečias kūrybiškumo apraiškas ir kūrybinį potencialą sąlytis su paauglių požiūriu į pedagogus yra statistiškai reikšmingas (atitinkamai $\chi^2 = 22,088$, $p < 0,009$ ir $\chi^2 = 29,992$, $p < 0,000$). Nesulaukia, atrodo, pedagoginės paramos ir atsidavimas darbui, interesų derinimas.

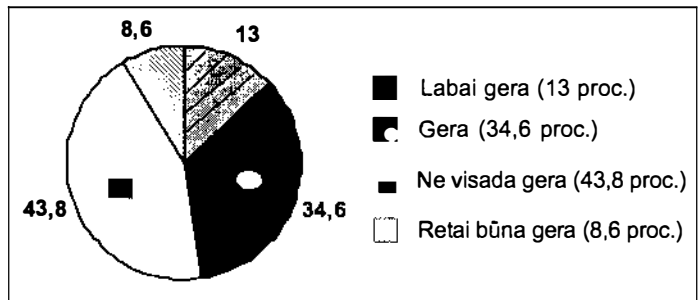
Taigi pedagogo humanistinė kompetencija daro ženklia įtaką paauglių dvasiniam tapsmui. Tačiau šis poveikis stipriausias kognityviuoju lygmeniu. Pažymėtina, kad *išmintingumas* (prasmės ieškojimas, intelektualumas), visuotinai su mokykla saistomos vertybės nei išgyvenimų, nei elgesio lygiu neturi statistiškai reikšmingų sąsajų su požiūriu į mokytojus. Tuo tarpu pedagogų poveikis įkūnyti *grožio, doros ir tikėjimo* vertybes esti labiau diferencijuotas: išlieka stiprus sąlytis tik su kai kuriomis empirinėmis apraiškomis (jautrumu grožiui, pasitikėjimu Dievu, užuojauta, nenuolaidžiu aplaidumui).

Vyresniųjų paauglių savijauta mokykloje

Nelengva diferencijuoti kai kurių veiksmų įtaką paauglių dvasiniam tapsmui. Tai labiau apmaštytų rezultatas, konstruktas, dažniausiai nukreiptas į ryškiausias poveikio objektus. Realy-

bėje jie susipina į vientisą išorinių ir vidinių veiksmų pyne, *savijautą*, kurią nelengva apibūdinti vienareikšmiškai.

Savijauta mokykloje buvo tirta uždaros anketos metodu ir išskirti keturi jos lygiai. Jų pasiskirstymas vaizduojamas 2 paveiksle.

2 pav. Paauglių savijauta mokykloje

Duomenys rodo, kad vos ne pusei paauglių ne visada gera mokykloje, o 8,6 proc. taip išvis būna retai. Kartu pažymėtina, kad 13 proc. respondentų labai gera mokykloje. Tyrimo rezultatai skatina ieškoti bent dalinio atsakymo į klausimus: a) kas labiausiai lemia savijautą mokykloje; b) koks savijautos mokykloje poveikis paauglių dvasiniam tapsmui.

Suprantama, savijautai mokykloje daro įtaką daug veiksmų. Atliekant tyrimą nesiekta jų išsamiai atskleisti, o bandyta sugretinti bent pedagoginiu aspektu reikšmingiausius. Pasirodo, giliausios savijautos mokykloje ir savijautos namuose sąsajos ($\chi^2 = 255,833$, $p < 0,000$). Bet reikšmingos sąsajos nustatytos tik su požiūriu į motiną ($\chi^2 = 33,008$, $p < 0,000$). Akivaizdus ir požiūris į pedagogus ($\chi^2 = 49,157$, $p < 0,000$) ryšys su savijauta mokykloje. Stiprus jis ir su požiūriu į mokslą ($\chi^2 = 53,361$, $p < 0,000$), pažangumu ($\chi^2 = 86,943$, $p < 0,000$). Pažymėtina, kad tokio sąlyčio neturi požiūris į bendraamžius. Turi įtakos savijautai mokykloje ir mokinių pasauliūrinės nuostatos ($\chi^2 = 26,729$, $p < 0,000$). Atrodo, kad geriau jaučiasi paaugliai, kurie pri-

pažįsta antgamtinį pasaulį ($x = 2,54$ ir $2,30$). Užfiksuotas ir savijautos mokykloje ir lyties ryšys ($\chi^2 = 18,743$, $p < 0,000$). Regis, mergaitės šiek tiek geriau jaučiasi ($x = 2,56$) nei berniukai ($x = 2,48$). Pedagogams ypač būtina suprasti, *kokie veiksniai* dažniausiai blogina savijautą mokykloje, *peraugančią į nerimą*. Jis, kaip neapibrėžto ar įsivaizduojamo pavojaus ženklas, yra svarbus dvasinio tapsmo rodiklis bei sąlyga, išreiškianti asmens adaptyvias ar dezadaptyvias reakcijas. Nerimas tirtas taikant Fillipso testą, kuriame išskirti *šie veiksniai*:

1. Bendras nerimas, išreiškiantis emocių būseną, susijusią su visu gyvenimu mokykloje.
2. Socialinio streso išgyvenimas, kurį iš dalies lemia santykiai su bendraamžiais.
3. Sėkmės pasiekimo frustracija, trukdanti paaugliui patenkinti poreikį siekti aukštų rezultatų.
4. Saviraiškos baimė, kai neigiamos emocijos kliudo atsiskleisti kitiems, parodyti savo norus, gebėjimus ir pan.
5. Žinių, o ypač viešo tikrinimo, baimė.
6. Baimė savo pasiekimais ir konkrečiais poelgiais ar kai kuriais rezultatais neatitikti kitų lūkesčių ir iš to kylantis nerimas dėl galimo nepalankaus vertinimo.
7. Santykių su mokytojais baimė ir problemos kaip bendras negatyvus emocišnis fonas, sumažinantis mokymosi sėkmę.

Taigi giluminiais nerimo kilimo šaltiniais gali būti prisitaikymo prie kitų žmonių (bendraamžių, mokytojų, tėvų) bei savęs įtvirtinimo (žinių tikrinimo, saviraiškos poreikių nepakankamo realizavimo) baimė.

Teste nurodyti veiksniai buvo įvertinti pagal neatitiktį autorių nurodytiems kriterijams. Išskirti keturi *nerimo lygiai*. Prie *labai žemo* nerimo lygio priskirti tie respondentų atsakymai, kurių neatitiktis metodikos raktui mažesnė nei ketvirtadalis definicijos; prie *žemo nerimo* lygio – mažesnė nei pusė; prie *padidėjusio* nerimo lygio – didesnė nei pusė; prie *aukšto nerimo* lygio – didesnė nei trys ketvirtadaliai (4 lentelė).

Iš lentelės matyti, kad tik *bendras paauglių nerimas* mokykloje ir *žinių tikrinimo baimė* peržengia 50 proc. ribą, sumuojant padidėjusio ir aukšto nerimo lygius. Prie jų priartėja *artimųjų lūkesčių neatitiktis* baimė ir šiek tiek atsiliekanti *saviraiškos baimė*. O socialinis stresas, sėkmės pasiekimo frustracija tik 17–18 proc. paauglių kelia didesnę nerimą. Kita vertus, akivaizdu, kad padidėjęs nerimas skleidžiasi ir prisitaikymu prie aplinkos, ir įsivertinimu joje.

Kokie *vidiniai saitai* jungia nerimo struktūrinius komponentus, nustatyta taikant faktorių analizę (5 lentelė).

Iš faktorių analizės duomenų matyti, kad nerimui mokykloje labiausiai turi įtakos du faktoriai, kuriuos sąlyginai galima pavadinti nerimu

4 lentelė. Paauglių nerimo mokykloje lygmens ypatumai

<i>Veiksniai</i>	<i>Lygiai</i>	<i>Labai žemas skaičiais %</i>	<i>Žemas skaičiais %</i>	<i>Padidintas skaičiais %</i>	<i>Aukštas skaičiais %</i>			
Bendras nerimas	155	12,3	406	32,3	509	40,5	182	14,8
Socialinis stresas	444	35,4	586	46,7	204	16,2	22	1,8
Sėkmės frustracija	188	15,0	874	67,4	219	17,4	2	0,2
Saviraiškos baimė	230	18,3	483	38,5	453	36,1	90	7,2
Žinių tikrinimo baimė	174	13,9	449	35,7	526	41,9	107	8,5
Artimųjų lūkesčių neatitiktis baimė	80	6,4	579	46,1	553	44,0	44	3,5
Santykių su mokytojais baimė ir problemos	75	6,0	871	69,3	290	23,1	20	1,6

dėl mokymosi ir nerimu dėl bendravimo. Nerimas, kurį sužadina mokymasis, apima bendrą nerimą mokykloje, žinių tikrinimo baimę ir iš dalies saviraiškos baimę. Jo epicentras yra žinių tikrinimo baimė. Bendravimo nerimas telkiasi apie sėkmės frustraciją ir socialinį stresą, taip

mą kildina socialinis stresas, kurio pagrindinė priežastis – santykiai su bendraamžiais. Jie implikuoja įvairių paauglių veiklą ir mokymąsi. Duomenys rodo socialinio streso ir sėkmės frustracijos ($r = 0,384$), ir saviraiškos baimės ($r = 0,325$) koreliaciją. Savo ruožtu dar stipres-

5 lentelė. Paauglių nerimo komponentų išsidėstymas po rotacijos

Nerimo komponentai	Faktoriai	
	1	2
Bendras nerimas	0,949	0,163
Socialinis stresas		0,709
Sėkmės frustracija		0,828
Saviraiškos baimė	0,463	0,394
Žinių tikrinimo baimė	0,954	0,106
Artimųjų lūkesčių neatitikties baimė	0,298	0,597
Santykių su mokytojais baimė ir problemos	0,268	0,530

6 lentelė. Paauglių savijautos mokykloje ir nerimo mokykloje sąsajos

Nerimo komponentai	Savijauta mokykloje	
	χ^2	p <
Bendras nerimas	17,427	0,042
Socialinis stresas	90,935	0,000
Sėkmės frustracija	81,714	0,000
Saviraiškos baimė	56,360	0,000
Žinių tikrinimo baimė	20,720	0,014
Artimųjų lūkesčių neatitikties baimė	62,874	0,000
Santykių su mokytojais baimė ir problemos	17,115	0,047

pat apie artimųjų lūkesčių neatitikties ir mokytojų baimę. Taip pat siekta nustatyti minėtų veiksnių sąlytį su paauglių savijauta mokykloje (6 lentelė).

Matyti, kad savijauta mokykloje statistiškai reikšmingai siejasi su visais nerimo komponentais. Betgi silpniausi nustatyti jos saitai su mokymosi nerimu. Pažymėtina, kad mokytojai mažiausiai turi įtakos mokykliniam nerimui. Kitaip sakant, daugelis paauglių jau netapatina savo mokymosi rezultatų su išoriniais veiksniais mokykloje (mokytojų ar tikrinimo baimė). Labiau savijautą mokykloje veikia vidinis nerimas, kylantis bendravimo metu. Matyti, kad stipriausiai neri-

nė sėkmės frustracijos bei artimųjų ($r = 0,428$) ir mokytojų ($r = 0,415$) baimės koreliacija. Tad galima manyti, kad mokytojai kol kas mokinių savijautai mokykloje didesnę įtaką daro per paauglių veiklos sėkmingumą, o ne per savo tiesioginį santykį. Tėvų poveikis labiau apima abi savijautą lemiančių veiksnių grupes (išorinę ir vidinę). Vadinasi, savijauta mokykloje glaudžiausiai siejasi su tėvais ir bendraamžiais bei mokymosi rezultatais.

Tačiau svarbiausia šio tyrimo problema, koks yra savijautos mokykloje ryšys su paauglių dvasiniu tapsmu. Apie jį spręsta nustatant savijautos mokykloje sąlytį su dvasinių vertybių interna-

lizacija. Tuo tikslu taikant χ^2 kriterijų paaiškėjo, kad savijauta mokykloje turi statistiškai reikšmingą sąlytį su visomis dvasinių vertybių grupėmis, sudarančiomis dvasingumo modelį. Stipriausios sąsajos (abiem dvasinių vertybių apraiškomis) yra su paauglių požiūriu į orumą, tikėjimą, solidarumą ir išmintingumą ($\chi^2 = 47,976$, $p < 0,000$ – $\chi^2 = 23,829$, $p < 0,005$). Šiuo atveju reikia ypač atkreipti dėmesį į savijautos mokykloje sąlytį su požiūriu į solidarumą ir išmintingumą, kuriuos mažiausiai lėmė bendraamžiai, nedaug ir šeima. Tuo tarpu požiūriai į orumą ir tikėjimą turėjo sąlytį su daugeliu veiksmų.

Emociniam vertybių internalizacijos lygmeniui savijautos mokykloje poveikis dar nestabilus. Viena vertus, savijauta mokykloje turi pozityvų ryšį tik su akizityviniais ($\chi^2 = 28,979$, $p < 0,049$) jausmais, o altruistinių ir gnostinių išgyvenimų šis sąlytis yra neigiamas. Kita vertus, nustatytas glaudus savijautos mokykloje ryšys su įvairiais *džiaugsmo šaltiniais*. Stipriausias šiuo atžvilgiu yra ryšys su mokymusi

($\chi^2 = 63,649$, $p < 0,000$) ir bendravimu su mokytojais ($\chi^2 = 62,970$, $p < 0,000$), o silpniausias – su menu ($\chi^2 = 18,935$, $p < 0,026$) ir tikėjimu ($\chi^2 = 22,957$, $p < 0,006$). Atrodo, kad bendravimas su bendraamžiais ($\chi^2 = 30,676$, $p < 0,000$) ir su tėvais ($\chi^2 = 29,756$, $p < 0,000$) tiek pat siejasi su savijauta mokykloje. Neigiamos sąsajos išryškėjo su seksu ($\chi^2 = 24,124$, $p < 0,004$) ir narkotikais ($\chi^2 = 20,599$, $p < 0,015$) kaip *džiaugsmo šaltiniais*.

Lyginant emocinio ir kognityviojo lygių sąsajas su savijauta mokykloje, matyti, kad abiem atvejais išlieka *tiesos* (mokymosi, intelektualumo, prasmės) dimensijos prioritetas. Emociniu lygiu taip pat silpnėja savijautos mokykloje sąlytis su *tikėjimu ir grožiu*, o stiprėja su *gėrio* dimensija.

Koks savijautos mokykloje sąlytis su *elgesiu*, atskleidžia 7 lentelės duomenys.

Duomenys rodo statistiškai reikšmingas savijautos mokykloje sąsajas su beveik visomis dvasingumą įkūnijančiomis vertybėmis. Matyti, kad stipriausios sąsajos yra su *jautrumu grožiui ir išradingumu, intelektualumu ir prasmės ieškojimu*

7 lentelė. Paauglių savijautos mokykloje ir jų elgesio sąsajos

Vertybės, ikūnytos elgesiu	Empirinės apraiškos	Savijauta mokykloje	
		χ^2	P <
Jautrumas grožiui	Grožėjimasis	80,026	,000
	Humoro jausmas	23,488	,005
Kūrybiškumas	Atvirumas naujumui	17,668	,039
	Išradingumas	57,074	,000
Išmintingumas	Intelektualumas	52,034	,000
	Prasmės ieškojimas	55,516	,000
Orumas	Pagarbumas	31,239	,000
Jautrumas	Nesavanaudiškas rūpinimasis	39,654	,000
	Užuojauta	19,590	,021
Solidarumas	Interesų derinimas	25,277	,003
	Tolerancija	36,660	,000
Atsakingumas	Pareigų vykdymas	48,782	,000
	Atsakymas už savo veiksmus	22,018	,009
Altruizmas	Atsidavimas darbui	25,091	,003
	Aukojimasis	17,233	,045
Sąžiningumas	Tiesos sakymas	28,454	,001
	Ištikimybė	27,604	,001
Tikėjimas	Pasitikėjimas Dievu	30,521	,000
	Dvasinė vienybė	–	

bei *pareiŕingumu*. Galima manyti, kad bŕtent jos sudaro gyvenimo mokykloje epicentrą ir labiau išreiškia dalykinius santykius. Pažymėtina, kad nerasta savijautos mokykloje sąsajų su neuolaidžiuoju aplaidumui ir dvasine vienybe, t. y. su vertybėmis, įkŕnijančiomis tarpasmeninių santykių gelmę. Bŕdinga, kad savijautos mokykloje sąsajos yra glaudesnės su paauglių elgesiu, o ne su požiŕiu į vertybes. Tikėtina, kad vertybių prasmingumas dar negiliai suprantamas ir kai kuriais atvejais lieka neišsąmonintų nuostatų, kurios bŕtent savijautą ir žadina, lygmeniu.

Galima manyti, kad pedagogai vyresniųjų paauglių savijautą mokykloje lemia tiek tiesiogiai (statistiškai reikšmingas ryšys su požiŕiu į mokytojus ir jų laikymu džiaugsmo šaltiniais; žemiausias nerimastingumo lygis), tiek per kildinimą pozityvaus požiŕio į mokslą bei mokymąsi. Tačiau svarus ir tėvų, iš dalies bendraamžių indėlis kitu rakursu sietinas su pedagogine veikla.

Išvados

1. Duomenų analizė leidžia patvirtinti hipotezė, kad pedagoginiai veiksniai (pedagogų humanistinė kompetencija, paauglių savijauta mokykloje) daro ženklų įtaką paauglių dvasiniam tapsmui.

2. Veik dviejų trečdalių (61,6 proc.) paauglių požiŕis į pedagogus yra palankus, bet grindžiamas ne asmeniniu, o dalykiniu santykiu. Tai nelaiduoja gilesnės dvasinių vertybių internalizacijos: pedagogai tiesiogiai labiausiai lemia *kognityvų* tikėjimo, išmintingumo, orumo, jaut-

rumo grožiui, sąžiningumo, altruizmo internalizacijos lygį. Tačiau šios sąsajos silpnėja arba visai išnyksta (su išmintingumu, kūrybiškumu) išgyvenimų ir elgesio lygmenimis. Giliausias sąlytis esti su *grožėjimusi*, *orumu*, *jautrumu*, *sąžiningumu*, *tikėjimu*. Dalykinis santykis su pedagogais nepakankamai žadina pažintinių vertybių sklaidą.

3. Savijauta mokykloje daugumos (ne visada – 43,8 proc. arba retai – 8,6 proc.) vyresniųjų paauglių esti nepakankamai gera. Jai didžiausią poveikį daro savijauta namuose ($\chi^2 = 255,833$, $p < 0,000$) ir tiesioginis ($\chi^2 = 49,157$, $p < 0,000$) bei netiesioginis (per požiŕį į mokslą ($\chi^2 = 53,361$, $p < 0,000$), mokymąsi ($\chi^2 = 63,649$, $p < 0,000$), pažangumą ($\chi^2 = 86,943$, $p < 0,000$) sąlytis su pedagogais. Be to, pedagogai mažiausiai kildina mokinių nerimą, o bendravimas su jais yra reikšmingas paauglių džiaugsmo šaltinis ($\chi^2 = 62,970$, $p < 0,000$). Bendraamžiai taip pat laikomi džiaugsmo šaltiniu ($\chi^2 = 30,676$, $p < 0,000$), bet požiŕis į juos nedaro įtakos paauglių savijautai mokykloje.

4. Savijauta mokykloje stipriau siejama su dvasinių vertybių internalizacija *elgesio* lygmeniu. Kadangi šios sąsajos su kitais internalizacijos lygiais, ypač išgyvenimų, yra nestabilios, galima manyti, kad jos funkcionuoja labiau neišsąmonintų nuostatų lygiu.

5. Savijauta mokykloje daro ženklų įtaką *kūrybiškumo*, *išmintingumo*, *solidanumo* įkŕnijimui, t. y. toms vertybėms, kurias mažiau lėmė pavieniai veiksniai.

LITERATŪRA

1. Aramavičiūtė V. Mokinių dorovinės pozicijos formavimas. Kaunas: Šviesa, 1985.
2. Aramavičiūtė V. Dvasinis ugdymas Licuovoje: kryptys ir problemos // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 14 (1999), p. 437–450.

3. Bitinas B. Ugdymo filosofija. Vilnius: Enciklopedija, 2000.
4. Dzenuškaitė S. Paauglių dorovinio idealo bruožai. Kaunas: Šviesa, 1994.
5. Jovaiša L. Edukologijos pradžios. Šiauliai: ŠU leidykla, 2001.

6. Jovaiša L. Edukologijos įvadas. Vilnius: VU, 2002.
7. Maccina A. Pedagoginio santykiavimo problema // Lietuvos mokykla. 1937, Nr. 1, p. 1–9.
8. Maccina A. Ugdymo vieta kultūros santvarkoje // Židinys. 1937, Nr. 10, p. 350–353.
9. Martišauskienė E. Vyresniųjų paauglių požiūris į dvasines vertybes // Pedagogika. T. 9 (2001), p. 8–14.
10. Martišauskienė E. Emocinių vertybių internalizacija paauglystėje // Pedagogika. T. 55 (2001), p. 28–34.
11. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики. Санкт-Петербург: Евразия, 1997.
12. Rókcach M. Understanding Human Values. London, 1979.
13. Šalkauskis S. Rinktiniai raštai. Pedagoginės studijos. Kn. 1. Vilnius: Leidybos centras, 1992.
14. Šalkauskis S. Rinktiniai raštai. Pedagoginės studijos. Kn. 2. Vilnius: Leidybos centras, 1992.
15. Šerškšnas A. Mokyklinė bendruomenė: praktinė pedagogikos studija. Kaunas: Šv. Kazimiero d-ja, 1939.
16. Wojtyła K. Asmuo ir veiksmai. Vilnius: Aidai, 1997.

THE INFLUENCE OF THE PEDAGOGICAL FACTORS ON THE SPIRITUAL BECOMING OF ELDER TEENAGERS

Elvyda Martišauskienė

Summary

The internalisation of spiritual values (truth, goodness, and beauty) shows the spiritual becoming of elder teenagers. The links between these values and pedagogical factors are established: between teachers' humanistic competence and teenagers' self-feeling at school.

The teacher's personality has the greatest influence on the cognitive level of internalisation of spiritual values. The deepest contact on all the levels of internalisation is with love of beauty, dignity, sensitiveness, honesty, and faith. The dominating (61,6 per cent) subject relation with teachers insufficiently evokes the dispersion of the cognitive values (the dimension of truth), and has a slight influence on the internalisation of creativity and solidarity.

However, the teenagers' self-feeling at school most of all conditions the embodiment of these values (cre-

ativity, wisdom, and solidarity) on the behaviour level. Since the links of the values mentioned above with the other levels of internalisation are not stable, these values function mostly on the level of unrealized rules. The self-feeling at school has the closest links with the self-feeling in the family ($x^2 = 255,833$, $p < 0,000$), with direct ($x^2 = 49,157$, $p < 0,000$) and indirect contact with teachers: through the attitude towards studies ($x^2 = 53,361$, $p < 0,000$), towards learning as the source of happiness ($x^2 = 63,649$, $p < 0,000$), and towards making a progress ($x^2 = 86,943$, $p < 0,000$). Besides, teachers rouse the least pupils' anxiety. The contact with the contemporaries has influence on self-feeling at home, too ($x^2 = 30,676$, $p < 0,000$).

The pedagogical factors have a considerable influence on the spiritual becoming of elder teenagers.

Gauta: 2003 11 10

Priimta: 2003 12 27